

Проф. др Врлета Круљ,
 научни саветник Института за упоредно право у Београду у пензији

НЕШТО О ПРИВРЕДНОМ ПРАВУ ИЗ ИСТОРИЈСКОГ УГЛА

1. Привредно право као термин сусрећемо како у правној литератури капиталистичких земаља, тако и у оној социјалистичких земаља. Како и под којим историјским околностима је тај термин настао и стекао „право грабанства“ у правним системима?

Имовински односи у капитализму, који се заснивају на робно-новчаној привреди, регулисани су, као што је познато, приватним правом које обухвата цивилно (грабанско, опште) и трговачко (трговинско, специјално) право.

Међутим, од почетка двадесетог века присуствујемо новој појави економске, друштвене, политичке природе — која се одразила и на подручју права — државној интервенцији у привредни и друштвени живот, интервенцији која је узимала све више маха. Та интервенција је постала нужна као саставни део привредног механизма у ери монополистичког капитализма. Супротности инхерентне том капитализму су се изражавале драстично у ратовима и привредним кризама, материјалним разарањима, несташици производа широке потрошње, незапослености, финансијским краховима и тд. У таквој ситуацији држава је била присиљена да интервенише, да предузима различите мере, у почетку *ad hoc*, а касније као стални метод и систем руковођења привредом. Раније, интервенције тзв. државе-жандарма сводила се на санкционисање правила *економске игре*, на обезбеђивање ауторегулационих механизма тржишта (*мисија јавног поретка*); сада пак код интервенције у епохи монополистичког капитализма она се изражава у директним економским функцијама државе које се састоје, с једне стране у диригованој економици којој је сврха управљање привредом и у непосредној привредној активности државе, с друге стране. *Невидљива рука* Адама Смита уступила је место сасвим *видљивој руци* државе.

У вези с тим треба истаћи да у савременом капиталистичком свету наилазимо на многобројне нове појаве, на нова правна дата која је требало испитати и дати им одговарајућу правну квалификацију. Наведимо, примера ради, неке од тих нових правних дата, неке од тих нових видова интервенције. Реч је о прописима — правилима која се односе на национализацију и јавна предузећа; на тзв. индикативно планирање; на спољне финансије и девизну контролу; на цене, картеле, забрањену тр-

говачку делатност и злоупотребу монополског положаја; на индустријску децентрализацију; на учешће особља у делатностима предузећа (партиципације и др.); на регламентацију различитих привредних сектора (челик, осигурање, банке, пољопривредни производи, угља, грађевинска делатност итд.); на субвенцију за подстицање извоза; на монетарну политику, царинске дажбине и контингентирање; на фискалну политику, кредите, правни режим штедње; на привредну делатност странаца; на развој инвестирања, на јавне радове, недозвољену добит; на хартије од вредности, на професионална удружења, итд.

У правној литератури капиталистичких земаља је највећма заступљено гледиште да је привредно право — право интервенције државе у привредни живот земље. То гледиште је заступљено већ у првим делима посвећеним проблематици привредног права, која су се појавила одмах по окончању првог светског рата и у периоду између два рата у делима истакнутих немачких правника. (Naumann; Hedemann; Nipperday; Klausning). У делима ових правника провејава идеја квалификације привредног права као права *дириговане економије*, па би тим правом били регулисани економски односи који су изузети од деловања слободне конкуренције⁽¹⁾. На тај начин, према Klausning-у, трговачко право би било опште право за економске односе где влада слобода уговарања, а привредно право би важило за економске односе чија је садржина унапред одређена принудним прописима⁽²⁾.

Истим идејама су у основи прожета дела немачких правних писаца из области привредног права новијег доба. У тим делима, такође, преовладава гледиште да привредно право представља правну арматуру дириговане економије и да је њиме обухваћена „интервенција јавне власти у привредну делатност”. Конкретизујући горње уопштене дефиниције, водећи немачки правник из ове области, проф. Rink каже да је привредно право „укупност закона и мера којим држава одређује свој однос према производњи, расподели и потрошњи” и да је према томе привредно право — право управљања привредом⁽³⁾, а то значи да је то право „систем закона и државних мера за управљање, унапређење или ограничење самосталне привредне делатности”⁽⁴⁾.

Као право интервенције државе у привредни живот односно као право „дириговане економије” и као такво у *принципу* као део јавног права, третирано је привредно право и у правној литератури других земаља (Jeantet, Houin, Rodière, Savy, Marty, Reynaud, Savatier, Schmitthof, Musolt).

2. Питање опстојања привредног права у социјализму везано је за имена и дела два истакнута правника из периода после октобарске револуције: П. Стучке и Пашуканиса. За научну разраду питања совјетског права уопште, совјетског привредног права, посебно велики значај су имале студије у којима су биле садржане њихове идеје и концепције о улози и значају права у социјалистичком друштву.

Да би се могле схватити идеје и концепције Стучке потребно их је ставити у контекст постојања, развоја и примене грађанског права.

(1) A. Klausning: *Wirtschaftsrecht*, Berlin, 1931.

(2) *Ibid*, p. 67. и сл.

(3) ВИА, нарочито. G Rink; *Begrif und Principien des Werschaftsrechts*, Berlin-Frankfurt, 1971, str. 167.

(4) *Ibid*, str. 171—178.

Тако, неки грађанско-правни институти који су били унети у совјетски Грађански кодекс (од 1922.) престали су да важе (на пример главе Грађанског кодекса које се односе на друштва; неке одредбе које се односе на право грађења и тд.). Затим, упоредо са системом грађанског кодекса развио се широки и сложен систем регулisaња односа унутар социјалистичког сектора. Ту долазе прописи о државним предузећима различитих видова, о уговорима између социјалистичких организација, посебно по питању закључења уговора, одговорности и тд.; прописи о планирању, инвестиционој изградњи, о организацији и делатности транспортних предузећа и тд. Применом тих прописа створена је богата административна и арбитражна пракса. Све у свему овај огромни материјал — законодавни и арбитражно-судски „био је, каже Стучка, прожет новим начелима или сасвим непознатим Грађанском кодексу или једва у њему назначеним, као што је социјалистичко планирање, демократски централизам, привредни рачун” итд.⁽⁵⁾

Имајући у виду овакво фактичко и правно стање, Стучка је сматрао да може закључити да у СССР-у „...сада постоје два, један другом супротстављена пола: на једној страни је организовани центар социјалистичке диктатуре пролетаријата — совјетска власт која на основу државне социјалистичке својине управља огромним социјалистичким сектором односа; на другом — неорганизовани или непотпуно организовани сектор приватног капитала”. Међу тим секторима, тачније међу оним који представљају класе тих сектора, произлази борба „ко ће кога”⁽⁶⁾.

На овој основи је Стучка створио теорију по којој се разликује грађанско и административно-привредно право: *Грађанско право* регулише односе приватног сектора и међусекторске односе; *административно-привредно право* регулише односе социјалистичког сектора, односе који се формирају између социјалистичких организација — односе које одликују *плански карактер и потчињеност (planovost i potčinjenije)*. Између ових области совјетског права, каже Стучка, води се непомирљива борба која одражава борбу између социјализма и капитализма, између буржоазије и пролетаријата. Обједињавање совјетског законодавства ове две области у један систем, истиче Стучка, немогуће је; оно је принципијелно неприхватљиво и практично неизводљиво, јер су основи на којима почива регулisaње у овим областима различити: у једном случају то је анархичност која се изражава у владавини уговорних односа; у другом случају то је *planovost i potčinjenije*. Закључак је аутора: два система привредно-правног регулisaња: Грађанско право и Административно-привредно право; два законодавна акта: Основи грађанског законодавства СССР и Административно-привредни кодекс. По овоме је ова концепција добила назив концепције *двосекторског права*⁽⁷⁾.

Стучкина концепција двосекторског права је била одбачена у СССР-у и наместо ње у тридесетим годинама прихваћена је концепција јединства совјетског привредног права. Ова концепција, чији је творац био Е. Пашуканис је изложена у *Kursu sovjetskog hozjajstvenog prava*, објављеног у Москви 1935. године⁽⁸⁾. Прихватајући концепцију јединства

(5) П. Стучка: *Klasove gosudarstvo i graždanskoje pravo*, Moskva 1924, стр. 86.

(6) П. Стучка: *Kurs sovjetskoj graždanskoj prava*, 1931, Том III, стр. 5 и стр. 10.

(7) *Ibid.*, стр. 5 и сл.

(8) *Kurs sovjetskogo hozjajstvenog prava* (pod redakcijej L. Gincburga i E. Pasukanisa, Moskva 1935.

целог система привредне политике СССР-а аутори курса привредног права су одбацили *двосекторску формулу* Стучке и усвојили *концепцију привредног права*, која се базира на јединству привредног права које обухвата све имовинске односе у совјетском друштву. Правна правила садржана у Курсу требало је да буду примењена како на привредне субјекте (социјалистичке организације) тако и на појединце.

Критичка анализа Пашуканисове „Концепције привредног права“ која је извршена у шездесетим годинама у СССР-у открила је у тој концепцији низ недостатака због којих она није могла бити у целини прихваћена⁽⁹⁾. Творцима те концепције је замерено што су укључивали у сферу привредног права и односе грађана, што је могло умањити улогу личних и имовинских права грађана у социјализму⁽¹⁰⁾, што су подценили значај питања која се односе на права појединаца-грађана; грађанску правну способност; право личне својине, наследно право итд. Тако је било, према мишљењу критичара, неправилно третирање *приватног лица* као трудбеника потрошача, јер је тај појам ограничавао сферу грађанско-правне способности; неправилно је, кажу ови критичари, било негирање равноправности као важног принципа грађанског права; неприхватљиво је даље било, такође, свођење наследног права у СССР-у у оквиру приватно-правне форме осигурања, итд. Но, извесно је, истакао је у својој критици совјетски професор Лаптев, да је без обзира на поједине погрешне ставове у целини узевши наука привредног права била „прогресивна научна творевина која је подстицала правнике — научнике на обраду правних проблема народне привреде — разраду важних питања правне науке“⁽¹¹⁾.

3. Овај историјски аспект нам омогућава да уочимо разлике које постоје између узрока и основа настанка привредног права у капиталистичким земљама и оних у социјализму.

У капиталистичким земљама постанак привредног права везан је за нове појаве у развоју капитализма, али те појаве нису нека нова друштвена формација која би захтевала радикални раскид са правним институтима претходне друштвене формације, са „старим“ буржоаским приватним (грађанским, трговачким) правом које и даље остаје угаони камен на којем почива целокупна друштвено-политичка зграда капитализма.

Када је реч о привредном праву у социјализму, мора се имати у виду да је у питању нова квалитативно различита друштвена формација у којој се неминовно морало поставити питање шта урадити са класичним приватним правом: да ли га одмах *am bloc en* елиминисати и ставити наместо њега неко ново право или га делом, уз потребне ограде и модификације, на одређеним подручјима одржати док се не створе услови за његово поступно одумирање. У свету социјализма победило је ово друго схватање јер се стало на становиште да „буржоаско право без буржоазије“ може корисно послужити и у социјализму, ако се ту одвоји оно што је класно буржоаско од оног што то није и што може бити задржано као позитивно и корисно за грађане. Лењин је свакако

(9) V. Laptev, *Научни проблеми хозяйственого права*, «Sovjetskoe gosudarstvo i pravo», 1965, No 4, str. 44 и сл.

(10) L. Gincburg, *K voprosu o hozjajstvenom pravu*, «Sovjetskoe gosudarstvo i pravo», 1956, No 10, str. 84 и сл.

(11) Laptev, *op cit*, str. 45.

то имао у виду када је у писму Д. Ј. Курском, а поводом Грађанског кодекса од 1922. године рекао да је „...обавезно преузети све оно што служи заштити трудбеника, а што се налази у литератури и искуству западно-европских земаља“. Ово што је речено важи за односе између грађана и за односе између грађана и социјалистичких организација. За тзв. друштвени сектор — за односе између социјалистичких организација морала се створити и ствара се ново — социјалистичко право које у овој или оној форми, под овим или оним називом, крчи себи пут као „право подруштвене привреде“ при чему су ипак задржани извесни појмови и институти класичног цивилног права који могу корисно послужити у промету унутар социјалистичког сектора.

dr Vrleta Krulj,
research counsellor of the Institute for Comparative Law in Belgrade

SOME HISTORICAL ASPECTS OF THE ECONOMIC LAW

Summary

The article deals with the basis of forming of the economic law in capitalism and in socialism. In the period of capitalism, at the beginning of the twentieth century and after that even more, the state had intervened in the economic activities and in the life of society. Earlier such intervention was reduced to ensuring self-regulatory mechanisms of the market; now, on the other hand, in the period of monopoly capitalism, such intervention is expressed in direct economic functions of the state. According to the author dealing with this topic, the economic law is but a law of intervention of the state into the economic activities.

In socialism, as a new and qualitatively different social formation, the issue had to arise as to what has to be done with the classical private law. P. Stučka — an outstanding Soviet legal scholar after the Revolution, created a theory of the double-sector law. According to him, there exists at one side the civil law, which regulates the relations between individuals and the socialist organisations, and at the other side — an administrative-economic law which regulates relations within the frameworks of the socialist sector, provided the relations between them are antagonistic, so that they are in constant conflict and struggle.

Stučka's theory on the double-sector law has been rejected and the conception of so-called economic law was adopted, according to which there exists unity in socialism of the property law relations and consequently the uniform economic law whose institutes should be applied to all subjects of society, meaning socialist organisations and individuals. The »conception of the economic law« has been rejected too. In all socialist countries the existence of civil law is recognized which regulates relations between the individuals and the ones between the individuals and the socialist organisations. This law has been cleared from the class-bourgeois institutes. Also recognized is the existence of the economic law (although the term may vary) which regulates the relations within the socialist sector.

dr Vrleta Krulj,
conseiller scientifique de l'Institut de droit comparé à Belgrade

QUELQUES MOTS SUR LE DROIT ECONOMIQUE VU DANS SON ASPECT HISTORIQUE

Résumé

Cet article se penche sur les origines du droits économique dans le capitalisme et dans le socialisme. Dans le premier cas, au début du vingtième

siècle et puis de plus en plus l'intervention de l'état était présente dans la vie économique et sociale. Autrefois l'intervention se bornait à assurer les mécanismes autorégulateurs du marché, tandis qu'à présent à l'époque du capitalisme monopoliste, elle s'exprime en fonctions économiques directes de l'état. Selon les auteurs qui ont étudié cette problématique, le droit économique est le droit d'intervention de l'état dans la vie économique.

Dans le socialisme, nouvelle formation sociale différente de par sa qualité, la question se posait obligatoirement à savoir que faire du droit privé classique. Stučka P. l'éminent juriste soviétique d'après la révolution, a créé la théorie du droit à deux secteurs. Selon lui, il existe d'une part le droit commun qui règle les rapports entre les particuliers et les organisations socialistes et d'autre part, le droit administratif — économique qui règle les rapports au sein du secteur socialiste, à savoir que leurs rapports sont antagonistes de sorte qu'ils sont en conflit et lutte permanente (qui aura l'autre).

La théorie du droit à deux secteurs de Stručka a été rejetée pour adopter ce qu'on appelle la conception du droit économique selon laquelle il existe dans le socialisme une unicité de rapports juridiques de propriété et conformément à ceci un droit économique unique dont les instituts doivent être appliqués à tous les sujets de la société, tant aux organisations socialistes qu'aux particuliers. La »conception du droit économique« a été de même rejetée. Partout dans les pays socialistes on reconnaît l'existence du droit civil qui règle les rapports entre les particuliers et ceux entre les particuliers et les organisations socialistes, droit débarrassé des institutions bourgeoises de classes et le droit économique (ou sous une autre appellation) droit qui règle les rapports à l'intérieur du secteur socialiste.